
Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktifleştirilmesi Problemi
Problema Aktualizatsii Nematerialnogo Kulturnogo Naslediya*
Problem of Non - Material Cultural Heritage Actualization

Yazar: G.K. Belugina

(Çeviren: Atilla Bağcı)*

Öz

Bu makalede somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi için kültür morfolojisi, semiotiği (göstergebilim), hermen etiği (yorumlama sanatı) bağlamında ve Rusya'nın bölgelerinden birinde yaşanan yazar deneyimine göre J. Assman'ın "Hafıza Kültürolojisi Bağlamında" teorik ve metodolojik olarak açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Somut olmayan kültürel miras, aktifleştirme, kültürel hafıza, kültürel bağlam, kültürel morfoloji, kültürel semiotik, kültürel hermenetik.

Problem of Non-Material Cultural Heritage Actualization

Abstract

In the article are revealed the oretical and methodological bases for actualization of non-material cultural heritage in the context of Morphology, Semiotics, Hermeneutics of Culture and J. Assmann's Culturological Concept of Memory by means of understanding the author's experience in one of the regions of Russia.

Keywords: Non-material cultural heritage, actualization, cultural memory, cultural text, cultural morphology, cultural semiotics, cultural hermeneutics.

* "*Problema aktualizatsii nematerialnogo kulturnogo naslediya*" özgün adıyla *Yaroslavskiy Pedagogicheskiy Vestnik*'te (*Yaroslav Pedagoji Belleteni, Sosyal Bilimler, No.2, 2011*) yayımlanmıştır.

* *Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi, Doktora öğrencisi.*

Geliş Tarihi - Received: 15.10.2015

Kabul Tarihi - Accepted: 30.08.2016

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktifleştirilmesi Problemi

Somut Olmayan Kültürel Miras, 2003 yılında Birleşmiş Milletler UNESCO genel konferansında kabul edilen “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Sözleşmesi*”ne uygun olarak, topluluklar ve gruplara ait gelenekleri, anlatımları, temsilleri, bilgileri ve bunlarla bağlantılı araç-gereç ve kültürel yerleri ve mekânları tanımlar, kimi zamanda bireylerin taşıdıkları, yukarıda sayılan vasıflar anlamına gelmektedir(<http://www.lawmix.ru>).

İnsanlığın oluşturduğu kültürel zenginliği ve çeşitliliği tehdit etmekte olan ve hızla artan küreselleşme süreciyle bağlantılı olarak duyarlı dünya kamuoyunun somut olmayan kültürel mirası acilen sahiplenmesi, ezcümle, aktifleştirmesi gereklidir.

Somut olmayan kültürel mirası sahiplenme bağlamında, çağdaş uygulamada onun öğrenilmesini tesis ederek korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını; somut olmayan kültürel mirası yaşatan ve taşıyanların özgün ortamlarında öğrenilmesini; somut olmayan kültürel mirasın değişik vasıtalarla tespit edilerek kayıt altına alınmasını; somut olmayan kültürel mirasın yazılı kaynaklardan öğrenilmesini; somut olmayan kültürel mirasın edebiyat ve sanat eserlerinde yorumlanmasını ve işlenmesini; somut olmayan kültürel mirasın müzecilik olarak yeniden kurulmasını; zamanın etkisi altında kıymetini yitirmiş olan varlıklara yeniden gereken fonksiyonunu ve kendi kendine üretilebilirliğinin kazandırılmasını; tiyatrolaştırarak somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesini; çeşitli rollü oyunlar, askeri-tarihsel kulüpler, sanat evleri, amatör icracılar vasıtasıyla somut olmayan kültürel mirasın canlandırılmasını; yeniden kurma ve turizmin gelişmesi için somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesini zorunlu bir vazife ve sorumluluk olarak görüyoruz.

Somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi probleminin asıl karmaşıklığı, somut olmayan kültürel mirasın önemli bir kısmının, ürettiği kültürü muhafaza etme geleneğine ve kendi enstitüsüne sahip olan profesyonel kültür çerçevesinin dışında yer alması, gündelik kültürde, yani enstitüleşmenin dışında olması, bu mirasın öğrenilmesi aşamasında kuşaktan kuşağa belirsiz ve müphem vasıtalarla aktarılacak olmasıdır.

Onun sosyal varlığının her mevkiinde, her döneminde diğer kültürel görüngü (fenomen)lerle devamlı bir ilişki içinde olan somut olmayan kültürel miras varyantları doğar. Bizim bakış açımıza göre somut olmayan kültürel mirasın canlandırılması ve yaşatılması sadece “*otantik yeniden yapımlar*” şeklinde değil, geçmişin sadece geçmişte kabul edilmiş ve uzun zaman önce yaşananlar olmadığı vurgulamak, onların çağdaş insan için çok önemli düşüncelerin ve başlangıçların kaynağı olduğunu göstererek bu kaynaktan

daha canlı şekilde yararlanılmasını sağlamak ve böylece modern insanın geçmişine ilgisi çekilmek şeklinde olmalıdır.

Somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi “geçmiş-şimdi” ilişkisi çerçevesinde irdelenerek, tabii olarak geniş kültür diyalogu düşüncesine dayanmalıdır. İ.V. Kondakov’un düşüncesine uygun olarak “her kültür diğeri ile bağlantı kurduğunda onda “*kendini*” okuyup düzeltmeye (esas olarak sahip olduğu kendimental vasıtalarıyla onu “özümsemeye”, “tefsir etmeye”), aksi halde ise zorla “*yabancı*” olanı ayırmaya (gerektiği gibi onu yargılar, itibardan düşürdükten sonra “kendisinin olan” ile onu yerinden etmeye veya yerini değiştirmeye) çabalar (Kondakov, 2001).

Somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi düşüncesinin müeseseleşme usullerini gözden geçirerek, öncelikle rasyonel yaklaşımlarda (bilimsel) olduğu gibi, sanatsal-canlılıklara (edebiyat ve sanat)ve *dikkat- ilgi*’ye vurgu yapıyoruz. Burada kültürel mirasa uygulanan yazar tefsirleri “orijinal – stilize”, “halk – profesyonel”, “otantik – profan” vb. gibi her zaman konu üzerinde keskin tartışmalar oluşturur. Hermenetik bakış açısına göre P.Riker, bu noktayı kültürel metinlerin “tefsir problemi” olarak nitelemektedir: “...*yorumlama çalışması, kültürel uzaklığı ve mesafeyi, okuyucuyu yabancı metinden ayıran, böylece o metnin düşüncesini günümüz anlayışına taşıyan, ona sahip olan bir okuyucu yapısı ve bir seviye oluşturmak için derin bir düşünce açığa çıkarmaktadır*”(Riker, 1995).

Toplumun somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi düşüncesine olan ilgisini tespit ederek şu önemli noktanın altını çizmek gerekmektedir: konu salt kültür tarihinin araştırılması değildir, aynı zamanda toplumun geniş katmanlarında eski ritüellere, eğlencelere ve bayramlık kutlamalara karşı ilginin doğuşunun sağlanması ve böylece mirasın itinalı şekilde “otantik” olarak yeniden kurulması, bahse konu mirasın ruh ve özünün anlaşılması ve kaybolmuş anlamlarının geri kazandırılması söz konusudur. E. Toffler’in teyit ettiğine göre “...*toplumda ritüeller gündelik hayatın koparılamaz fonunu ve özünü temin etmekte, toplumun entegrasyonuna hizmet ederek yüksek kişiselliğin etkisini yumuşatmaktadır*”(Toffler, 2003).

Turizm ve eğlence-dinlence faaliyetlerinin yoğun olarak gelişmesi somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi sürecine devamlı artan bir etki yapmaktadır. Şöyle ki, vilayette turizm sayesinde etnografik köyler, halk kültürü merkezleri, özel müzeler, geçmiş asırların geleneksel yaşam tarzını yeniden kurgulayan ortamlar, hatta bazen de çok uzak geçmiş dönemin kültür mirasının yeniden kurgulandığı mekânlar ortaya çıkmaktadır.

Çağdaş toplumun kültürünün çok katmanlılığı ve yarı-birleşme değeri, somut olmayan kültürel mirasın aktifleşmesi görüngüleri ve mekanizmalarını kültür bilimi disiplinler arası bakış açısından ve öncelikle şu bakış

açıları çerçevesinde tetkik edilmesini gerekli kılmaktadır: iki tip kültürel mirasın (somut ve soyut olmayan) varlığının ortaya çıktığı, aynı şekilde çağdaş kültürde geleneksel, halk, profesyonel, elit, kitle kültürü, günlük kültür gibi katmanlara ayrıldığı kültür morfolojisi noktasından; kültür semiotiği ve hermenetiği noktasından; kültür tabiatı ve kültürel iletişim süreci ve diyalogu noktasından; kültür dinamiği noktasından.

Rus vilayeti, tam olarak İvanov Bölgesi koşullarında pratiğimizde birikmiş olan somut olmayan kültürel mirası aktifleştirme deneyimi bahse konu miras türünün aktifleştirilmesi sürecine ait bizde bazı teorik düşünceler oluşturmuştur. Bu deneyim, geleneksel kültürel formların (ortaçağ Hıristiyan misterisi, fuar eğlence kültürü, XVII. yüzyıl eğlenceli saray kültürü) müze/sergi ve turizm/eğlence-dinlence yazar yorumlarını; müzesel tiyatrolaştırmaya yazar yaklaşımlarını; sanat eserleri olarak tarih ideolojisinde kurulmuş sergi projeleri (Hotta, 2003) gündelik semiotikler (Bodriyar, 2001) şehir toplumuyla müzenin sosyo-kültürel diyalogunun deneysel şekillerini; kültürel bir metin olarak görülmesi temeliyle düzenlenen şehir gezilerini; İvanov Bölgesi yerleşim yerlerindeki tarihi-kültürel bayramları kapsamaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi problemlerine yönelirken, biz, Yu.M. Lotman'ın ve Moskova-Tartusk Semiotik okulunun genetik olarak taşınamayan kolektif (Lotman, 2000) sosyal (kültürel) hatıralar (eser/andaç/bellek) kültür anlayışından, J. Assman'ın kolektif hatıranın (eser) incelenmesinin önemli düzeyde yankı uyandırmasına kadar, bizim için özellikle önemli olan bazı fikirlere dikkat çekiyoruz.

J. Assman, komünikatif hatıra ve kültürel hatıra diye iki bağlama ayırmaktadır. *“Komünikatif hatıra, yakında geçmişle bağlantılı olan hatıraları kapsamaktadır. Bunlar kişinin kendi çağdaşlarıyla paylaştığı hatıralardır. <...> Bu hatıralar zamanla ortaya çıkar ve onlarla, yani tam olarak kendi taşıyıcılarıyla beraber devam etmektedirler”*. J. Assman'a göre kültürel hatıra (eser/andaç/bellek) esaslı şekilde geçmişle çok büyük köklere sahiptir. *“Geçmiş daha sonra burada, hatıralara bağlanan sembolik figürlere dönüşecektir. <...> Ayrıca kültürel hatıradan (anak/bellek) fiili tarihin yeniden kurulup şekle girdiğini ve mite dönüştüğünü söylemek de mümkün”* (Assman, 2004: 54-55).

J. Assman söz konusu bu iki hatıra tipini detaylıca araştırıyor, ancak çalışmada onların karşılıklı etkileşim mekanizmalarının gözden geçirilmediği görülmektedir. Komünikatif hatıradan kültürel hatıraya geçiş mekanizmaları bizim için daha açıklayıcıdır. Bu mekanizmalar kültürel düşüncelerden birikmiş, kültürel oluşumlardan yorumlanmış, “burada ve şimdi” kültürel iletişiminde kültür mirası statüsüne girmiş rezerve hatıralardır. Somut

olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi süreciyle alakalı olarak bizim bakış açımıza göre mademki “kültürel hatıra somut olmayan kültürel mirasın deposudur”, o zaman yaygın düşüncede var olan komünikatif hatıra, kültürel hatıraya geçiş sürecine bir zıtlık oluşmuştur. Böylece onun aktifleştirilmesi yürüyüşünde kültür hatırasından komünikatif hatıraya geçiş gerçekleşmektedir. Bu geçişin gerçekte nasıl olduğunu düşünmek gerekir. Şimdi çağdaş koşullarda somut olmayan kültürel mirasın aktifleşmesi mekanizmaları hangi ortamda ve nelerin iştiraki ile çalışıyor probleminin teorik şekilde tetkikine başvuralım.

Rusya'nın bölgelerinden birine yönelen, müze/sergi ve turistik eğlence-dinlendirme faaliyetlerinde geçmişin somut olmayan kültürel mirasının çağdaş kitle şuuruna geçirilmesi mekanizmalarının (yayma/verme/ gösterme/işleme) işlenmesine yönelmiş olan bizim somut olmayan kültürel mirası aktifleştirme deneyimimiz, Rusya kültürüloji enstitüsü kültür morfolojisi uzmanları tarafından kullanılan, çağdaş toplum özelliğinde zaten mevcut olan ve onun taşıyıcılarının sosyal katmanda sayıca büyüdüğü tespit edilen “ara kültür” anlayışına getirmektedir.

Kültürel düşüncelerden ve günlük kültür normlarından profesyonel kültüre karmaşık “geçiş” dinamiği bu ortam için karakteristiktir. “*Ara kültür: birincisi - iki veya daha fazla kültür modelleri arasında (elit ve halk kültürü) doğan boşluğu doldurmaktadır; ikincisi - geleneksel iki kutuplu sosyal yapının (üstler - altlar, soylular - köylüler) yıkılmasından doğan yeni toplum katmanının kültür ideologlarında tecessüm eden tarz olmaktadır. Aslında sosyal planda bu kültür orta sınıfta saklanmaktadır*” (Mihaylova, 2000).

Ara kültür, somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesinin gerçekleştiği yegâne ortamdır; bazı kültürel görüngüler yeni kültürel düşünceler ve değerler kazandırmakta, devamlı olarak “otantik” statüyü kendisine çevirmektedir, zira “ebedi kültür değerleri” statüsünden aktüel sosyo-kültürel olaylara geçerek aktif yaşama dürtüler/etkenler kazandırmaktadır.

Yukarıda incelenen kültür morfolojisi kategorilerini kullanarak aslında somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi sürecinin temelini oluşturan kültürel hatıradan komünikatif hatıraya geçiş mekanizmasını tasvir edeceğim. Bizim bakış açımıza göre bu mekanizma aşağıdaki şekilde sınıflanmaktadır:

1. Yaratıcı elitin temsilcileri dış ve iç çağrılarla bağlantılı toplumsal hayattaki değişimleri önceden duyarak ve geçmişin kültürel mirasına dayanarak, unutulmuş kültürel düşünceleri kendi yaratıcılığında (bilimsel, sanatsal, edebi, politik vd.) ortaya çıkartıp onu kendisine göre yorumlayarak veya onları reddederek kültürel mirasta korunan kültürel düşüncelere (şuurlu veya sezgisel) başvururlar.

2. Özelleştirilmiş (profesyonel) kültür bu yeni şuurlu ve bahse konu ideaları örnek alır, onları işleyerek dönüştürür, yeni gerçeklere uyarlar, toplumsal dikkat ve iletişimasyonunun objesi yapar.

3. Ara kültür daha ziyade kendi aktif taşıyıcıları şahsında, kültür formlarına dönüşmüş yeni ideaları kendi imkânları ölçüsünde benimser, kendi ilgisinin objesi olarak onlara başvurur, onlardan daha önemli olanlarının kendi öz değeri olduğunu idrak eder.

4. Ara kültür devamlı olarak *moda karakteri kazanan yeniye* yeterli düzeyde yoğun bir ilgi doğurur.

5. Yenilikler medyanın, reklamın, eğitim siteminin, kültürel hizmetin, boş vakit organizasyonunun ilgi objesi olur. Onlar bu kültürel düşünceleri dönüştürerek devamlı şekilde onları kitlesel şuurun serveti/hazinesi yaparlar.

6. Bütün olarak toplum veya ayrı sosyal gruplar kültürel değerler yanında kitlesel şuurla edindikleri bu kültürel düşünceler ve o düşüncelerden kendi yaşam gücü ve faydasını gösteren bazıları toplumun (sosyal grubun) kendi kendini tanımlamasına yardımcı olmaktadır. Böylece somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi hesabına iletişimatif kültür zenginleşmektedir.

7. İmmünikatif hatıralar ve karmaşık dönüşüm deneyimleri yanında, geçen aktifleşen kültürel düşünceler zamanla kendi vasıtasız aktüelliğini yitirmekte ve kültürel hatıraya sembolik kod olarak geçmektedir.

Yukarıda sunulan şema çizgisel görünüm taşır; özünde döngüsel bir karaktere sahiptir, kültürel mirasa başvuruya bağlantılı reel kültürel dinamiklere ilk yaklaşımdır, zira o, sembolik-düşüncel olarak kültürün bütün karmaşıklığını, kişisel ve sosyal olarak hareket yönü belirlenmiş çizgisel olmayan sistemleri, gelecekteki kendi sinerjik yaklaşımı tasvir edebilmek için faktörel dinamiği hesaplamaz (Kagan, 1996). Bununla beraber ortaya konulan şema, bizim düşüncemize göre somut olmayan kültürel mirasın aktifleştirilmesi alanında gerçek eylemin manasını kavramaya imkân vermektedir.

Kaynakça

- Assman, J. *Kulturnaya pamyat: pismo, pamyat o proşlom i politiçeskaya identiçnost v vısokih kulturah drevnosti*. (Moskova. Yazıki Slavyanskoy kulturu, 2004, 368 sayfa, Almancadan çeviren M.M. Sokolskoy).
- Bodriyar, J. *Sistema veşey*. (Moskova, RUDOMİNO, 2001, 218 sayfa, Fransızcadan çeviren S.Zenkina).
- Hottan P.H. *İstoriya kak iskusstvo pamyati*. (St. Peterburg, Vladimir Dal: Fon Un-t, 2003, 422 sayfa, İngilizceden çeviren V.Y. Bıstorva)
- Kagan, M.S. *Filosofiya kulturu*. (St.Petersburg, Petropolis, 1996. 416 sayfa).
- Kondakov, İ.V. *Samosoznaniye Kulturu narubeje tısayeçetiy*. (Obşestvenniye nauki i sovremennost. 2001, No: 4. sayfa. 138-148).
- Lotman, Yu.M. *Vnutri mıslyaşih mirov*. (Semiosfera. St. Peterburg. İskustvo, 2000, s. 150–390).
- Mejdunarodnaya konvetsiya ob ohrane nematerialnogo kultura naslediya, (UNESCO, 17.10.2003, <http://www.lawmix.ru>).
- Narodnaya kultura v sovremennih usloviyah. (Moskova, kulturu RF. Ros. İns-t kulturologi; Redaktör N.G.Mihaylova. Moskova, RİK, 2000, 219 sayfa).
- Riker, P. Konflikt interpretatsii: *Oçerki o germenevtike*. (Moskova, Medium, 1995, 415 sayfa, Fransızcadan çeviren P. Sergeyeva).
- Toffler, E. *Şok buduşevo*. (Moksova, AST, 2003, 558 sayfa, İngilizceden çeviren Y. Rudneva).

